

Sınıf Mücadelesi ve Sendikal Örgütlenme: Yunanistan'da Sınıf Mücadelelerinin Tarihi ve Sosyal Güvenlik Reformu Deneyimi

Özgün Sarımeahmet DUMAN*

Özet: Bu çalışma, sendikal ve siyasal düzeyde örgütlü emeğin mücadele gücünü, Yunanistan sınıf mücadelelerinin tarihi ve sosyal güvenlik sistemi reformu deneyimi üzerinden değerlendirmekte; böylelikle sınıf mücadelesinin kapitalist üretim süreci içindeki önemine vurgu yapmayı hedeflemektedir. Yunanistan'da sınıf mücadelelerinin tarihi, Keynesçi iktisat politikasından parasalcı iktisat politikasına geçiş ve sosyal güvenlik sistemi reformu süreçlerinden hareket ederek, sendikal ve siyasal düzeyde örgütlü işçi sınıfının direniş kapasitesini ortaya koymakta; örgütlü direnişin, siyasal, iktisadi ve toplumsal hayatın şekillenmesinde belirleyici olduğunu savlamaktadır. Bu çerçevede işçi sınıfının başat örgütlenme zemini olan sendikaları, sınıfın siyasal partisi ile ilişkisi, başlıca direniş aygıtları ve aldıkları farklı biçimler çerçevesinde incelemektedir. Topyekûn bir girişim olan sosyal güvenlik reformuna gösterilen örgütlü direnişin, reform süreci üzerinde tahrip edici etkileri bulunduğunu vurgulamaktadır. Çalışma, Yunanistan'da sınıf mücadelesinin başarı düzeyini, grevin etkin bir araç olarak kullanılması, korporatist bir politika girişimi olarak sosyal diyalog uygulamalarına mesafeli durulması ve sınıf sendikacılığı ve reformist sendikacılık biçimlerinin hakim olması ile açıklamakta; reformların kapsamının direnişin boyutu üzerinde belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Son olarak, Yunanistan'da yaşanan ekonomik krizin verileri ışığında, sosyal güvenlik sistemi reformunun ekonomik krizden çıkışın önkoşullarından biri olarak sunulması ve hızla uygulamaya konması süreçlerini değerlendirmekte; krizin emek üzerindeki baskıların artırılması için bir fırsata dönüştürüldüğünü vurgulamaktadır.

Abstract: This paper intends to highlight the significance of class struggle in the capitalist production process. It evaluates the organisational capacity of Greek working class by analysing the

---

* Dr. Araştırmacı, AB Merkezi, Singapur Milli Üniversitesi (NUS)

history of class struggle and the social security system reform process in Greece. It scrutinises the history of class struggle, transition from Keynesian to monetarist economic policy and the social security system reform processes, and aims to outline the capacity of the working class resistance in Greece. The paper discusses the role of trade unions with reference to their relations with political party of the class and their key instruments of struggle. It assesses the use of strike, the reluctance to corporatist social dialog policies and the dominance of class syndicalism and reformist syndicalism as the main reasons for the success of the class struggle in Greece. It states that the resistance to the social security reforms has a devastating effect on the reform process, and the scope of reform proposals is dialectically related to the level of resistance. The paper also elaborates on the current economic crisis in Greece, and argues that social security system reform is presented as one of the prerequisites for overcoming the crisis, and hence, the economic crisis turns into an opportunity to increase the burden on the working class.

Giriş

Bu çalışma, üretkenlik, kapasite artırımı, esneklik vb. kavramların gündeme yerleştiği, emek-sermaye çatışmasının kimlik tartışmalarına indirgenerek yok sayılmaya çalışıldığı ve tarihin sonucuyla birlikte sınıfların da ortadan kalktığı savunulduğu içinde bulunduğumuz dönemde, sendikal ve siyasal düzeyde örgütlü emeğin mücadele gücünü Yunanistan sınıf mücadelelerinin tarihi ve sosyal güvenlik reformu deneyimi üzerinden değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede, 20. yüzyıl Yunanistan tarihini sınıf ilişkileri bağlamında incelemekte; sınıf mücadelesi ve sendikal örgütlenmelerin 2000'li yıllarda gündeme gelen sosyal güvenlik reform sürecine etkilerini araştırmaktadır. Yunanistan'da reformlara karşı gösterilen direnişin boyutları ile reformların kapsamı arasındaki ilişkinin araştırılması, sınıf mücadelesinin kapitalist üretim süreci içindeki önemine vurgu yapmayı amaçlamaktadır.

Öncelikle emek-sermaye çatışması sınıf kavramıyla ilişkili olarak tartışılmakta; sınıf mücadelesinde işçi sınıfının başat örgütlenme zemini olan sendikalar, iktisadi ve siyasal hedefleri, direniş aygıtları ve aldıkları farklı biçimler (sınıf sendikacılığı, reformist sendikacılık, burjuva sendikacılık) çerçevesinde incelenmektedir. Ayrıca devletin sendikalara yönelik politikalarının sendikaların konumu üzerindeki etkileri korporatizm kavramı üzerinden değerlendirilmekte ve Yunanistan'daki sosyal diyalog süreci ile örneklendirilmektedir. Son olarak, parasalcı iktisat politikası ile öncelik kazanan emek piyasası reformları ve özellikle sosyal güvenlik sistemi reformu kuramsal olarak irdelenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde sermaye sınıfı ve işçi sınıfının oluşumu ve gelişimi, sendikal yapılar, sendikaların işçi sınıfının siyasi partisiyle ilişkileri, kapitalist batı blokunun Yunanistan'da yaşanan sınıf mücadelelerine (iç savaş, askeri rejimin başlama ve bitiş süreçleri) karşı yürüttüğü politikalar kapsamaktadır. Ayrıca kapitalist piyasa ekonomilerinin aksine Yunanistan'da Keynesçi iktisat politikasının hakim olduğu 1974-1985 dönemine ve parasalcı iktisat politikasına geçiş sürecine, emek piyasası reformlarına ve bu süreçte yaşanan sınıf mücadelelerine de ışık tutulmaktadır.

Üçüncü ve son bölümde ise Yunanistan'da hız kazanan emek piyasası reformları arasında sınıf örgütlenmelerinin en kapsamlı direnişine tanık olan sosyal güvenlik reformu deneyimi mercek altına alınmaktadır. 2000'li yıllardan itibaren öncelik kazanan reform çabalarının yoğun katılımlı grevler, direniş eylemleri ve gösteriler ile engellenmesi, sınırlandırılması veya ertelenmesi süreçleri, etkin bir direniş aygıtı olarak grev, Yunanistan işçi sınıfı örgütlerinde hakim olan sınıf sendikacılığı ve reformist sendikacılık biçimleri, devletin sosyal diyalog girişimi ve reformların kapsamının direnişin boyutu üzerindeki etkileri irdelenmektedir. İşçi sınıfının tümüne yönelik, topyekûn bir girişim olan sosyal güvenlik reformuna gösterilen örgütlü direnişin reform süreci üzerinde tahrip edici etkileri bulunduğu, ayrıca Yunanistan işçi sınıfının ortak bir ajanda oluşturmasına katkı sağladığı ortaya konmaktadır. Küresel ekonomik kriz ile hem reformların hem de direnişin hız kazandığı vurgulanmaktadır.

Sınıf Mücadelesi ve Sendikal Örgütlenme

Tarihsel materyalist yöntemi temel alan çalışmaların ortak noktası, kapitalist toplumu ve kapitalist üretim tarzını açıklarken sınıf kavramına duydukları ihtiyaçtır. Buna göre toplum çözümlenmeleri üretim ilişkilerinde temellendirilmekte, toplumsal dönüşüm ise “sınıf ilişkilerinin niteliğindeki farklılaşmalar” üzerinden değerlendirilmektedir (Öngen, 1996: 44).

Kapitalist üretim süreci içerisinde sermayenin daha az zamanda, daha az emekle, daha düşük ücretle, daha çok artı-değer üretme çabasına karşılık, emeğin öncelikle çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirme, çalışma süresini azaltma ve ücretini artırma hedefi ön plana çıkmaktadır. Emek kendisi için eyleme geçtiğinde, sermayenin üretkenlik ve verimlilik esaslı üretim hedefi sekteye uğratılmaktadır. Bu bağlamda emek-sermaye çelişmesine dayanan kapitalist üretim sürecinin analizinde, kendinde sınıf ve kendi için sınıf ayrımı büyük önem taşımaktadır. “Kategorik bir ayrım olmaktan çok aynı kategorinin farklı uğraklarını” niteleyen bu ayrım, esasında “ekonomik bir kategori olarak işçi sınıfı ile toplumsal bir kategori olarak işçi sınıfı” arasındaki birlik-içinde-karşıtlık ilişkisine ayna tutmaktadır (Öngen, 2002: 23). Ekonomik-nesnel koşulları gereği kendinde sınıf durumunda olan işçi sınıfı, toplumsal-siyasal konumu bağlamında kendi için sınıf durumundadır. Dolayısıyla, kendinde sınıf ve kendi için sınıf durumları “sınıfsal oluşumun ayrı aşamaları ya da

birbirini tamamlayan unsurları” değil, “sınıfsal görünümün birbirine bağlı farklı yüzleri” olarak düşünülmelidir (Öngen, 1996: 85).

Emeğin hem sermayeyle süregiden mücadelesindeki hem de ekonomik ve siyasi hedeflerinin bütünleştirilmesindeki yapı taşları, işçi sınıfının başat örgütlenme zemini olan sendikalardır. Sendikalar, ilkin “kapitalizm altında emek ve sermaye kategorilerine göre biçimlenen sınıflar arasındaki ilişkileri düzenleyici kurumlar” olarak ortaya çıkmıştır (Yetiş, 1999: 60). Buna göre sendikalar işçilerin ücretlerini yüksek tutmak üzere bir araya gelerek oluşturdukları koruyucu kurumlardır (Annunziato, 1988: 143). Sendikaların işlevleri “istihdam, ücret ve çalışma koşullarına ilişkin sınıf çıkarlarını savunmak; üretim ilişkilerinin yeniden üretiminde sınıfın örgütsel biçimlenişini gerçekleştirmek; işçi sınıfı ile burjuvazi arasında aracılık yapmak [ve] sınıf savaşımının kurumları olarak etkinlik göstermek” olarak sıralanabilir (Yetiş, 1999: 62).

Ancak kuruluş amacı ekonomik hedeflerin ötesine geçmeyen sendikaların “tarih tarafından oluşturulduğu ve tarihi oluşturduğu” akılda tutularak belirli bir tarihsel döneme özgü oldukları vurgulanmalı, “onu oluşturan işçilerin talepleri değiştiğinde, tarihsel ve insana dair bir kurum olarak sendikaların da değişeceği” ifade edilmelidir (Annunziato, 1988: 153). Bu nedenle sendikaların ne olduğu ve nasıl işlediği kadar, ne olma ve nasıl işleme potansiyeli taşıdığı da aydınlatılmalı; sendikaların iktisadi ve siyasi hedeflerinin bütünleştirilmesinin önemi vurgulanmalı; dolayısıyla da sınıf sendikacılığının reformist sendikacılık ve burjuva sendikacılığından farklılığı ortaya konmalıdır.

Reformist sendikacılık, sosyal demokrat bakış açısıyla paralel olarak, sınıf mücadelesini kısmi iyileştirmeler için elzem olarak kabul etmekte; ancak iktisadi ve siyasi mücadele arasında da keskin bir ayrıma gitmektedir. Bu çerçevede sendikaların görevi, işçi sınıfının iktisadi koşullarının iyileştirilmesi ile sınırlandırılmaktadır. Burjuva sendikacılığı ise kapitalist sınıfın üstünlüğünün kabulünü öngörmekte; sendikaların siyasi iktidar ile birlikte hareket etmesi ve hatta kapitalist sınıfın çıkarına hizmet etmesi gerektiğini savunmaktadır.

Buna karşın sınıf sendikacılığı, iktisat ile siyaset arasındaki ayrımı aşmayı hedefleyen, işçi sınıfını kendinde sınıf konumundan kendi için sınıf konumuna geçirecek bir sınıf mücadelesi stratejisidir (Öngen, 1994: 23). Buna göre “ekonomik mücadeleyi veya ekonomik hak ve istemleri küçümseyen bir strateji olarak algılanmama[sı]” gereken sınıf sendikacılığı, “ekonomik hak ve istemlerin özünde siyasal bir nitelik taşıdığını vurgula[makta] ve bu özü açığa çıkarmaya çalış[maktadır]” (Öngen, 1994: 24). Sendikaların iktisadi ve siyasi mücadelelerinin organik bir bütünlük ifade etmesi, emeğin sermayeye karşı yürüttüğü sınıf mücadelesinde bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır (Losovsky, 1993b: 187).

Sendikaların iktisadi hedefleri, kısa vadede işçi sınıfının çalışma saatleri ve ücretler gibi günlük çıkarlarının savunulmasını içermekte; sermayenin daha fazla artı-değer elde etme arzusuna yönelik olarak gerçekleştirilen (işgününün uzatılması, işçinin gerçek ücretinin düşürülmesi, emeğin verimliliğinin artırılması vb.) emek

piyasası reformlarına karşı örgütlü direnişi kapsamaktadır. Bu bağlamda iktisadi mücadele, işçilerin daha iyi yaşam koşullarına ulaşması açısından elzem olarak görülmektedir (Losovsky, 1993b: 23).

Sendikaların siyasi hedefleri ise, uzun vadede gerçekleştirilen siyasal eylemler ve örgütlenmelere ek olarak işçi sınıfının eğitimi sürecini tanımlamaktadır. Bu amaçla, sendikaların “işçi sınıfının örgütlenme ocakları olarak” işlev görmesi ve “işçilerin ... daha bilinçli bir biçimde hareket etmeyi öğrenmeleri ... [ve b]u amaca yönelik her toplumsal ve siyasal hareketi destekleme[leri]” hedefi ön plana çıkmaktadır (Marx, 2008: 153).

Sendikal örgütlenmede kullanılan en etkin aygıt grev olarak değerlendirilebilir. İşçi sınıfının insanca yaşam hakkı ve iş güvencesini talep etmenin yanı sıra, ülkenin ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunlarına tepki göstermenin bir yöntemi olan grev, amaçlarına ve uygulama biçimlerine göre uyarı grevi, menfaat grevi, hak grevi, dayanışma grevi, genel grev ve siyasal grev; çıkış nedenleri açısından örgütlü ve kendiliğinden grev; güttüğü amaçlar açısından iktisadi ve siyasi grev; uygulanan mücadele yöntemlerine göre saldırı ve savunma grevi olarak sınıflandırılmaktadır (Losovsky, 1993a: 88–89). Grev esnasında emek-sermaye çelişkisi netlik kazanırken, siyasi iktidarın polisi, yargısı ve basınıyla tüm boyutları ortaya çıkmakta (Aydoğanoglu, 2007: 107); böylelikle grev işçilerin siyasal eğitiminde de önemli yer tutmaktadır (Aydoğanoglu, 2007: 74).

Emeğin başat örgütlenmeleri olan sendikaların analizinde, sendika-siyasi parti ilişkisine de ışık tutmak gerekmektedir. Buna göre iktisadi ve siyasi mücadelelerin bütünleştirilmesi ve sendikaların iktisadi bireyciliğe dayanan rekabetçi kurumlardan siyasi organlara dönüştürülmesi ancak bir siyasal partinin dolayımı ile mümkün olmaktadır (Yetiş, 1999: 64). Bu bağlamda siyasi parti örgütlenmesi öncelikle açık ve geniş bir sınıf mücadelesinin önkoşuludur; diğer bir deyişle, politik sınıf mücadelesinin “en kesin, en tam ve en doğru ifadesi” partilerin mücadelesidir (Lenin, 1998: 152–155). İşçilerin sendikalar vasıtasıyla sermayeyle giriştiği günlük iktisadi çatışmalar böylelikle siyasi bir zemin kazanmakta; mücadele bir sınıf mücadelesine dönüşmektedir. Siyasi parti, işçi sınıfının sendikal-iktisadi mücadelesini siyasi bir mücadeleye dönüştürmesi ve emek-sermaye çatışmasının sınıf çatışması olarak zuhur etmesi için olmazsa olmaz koşul olduğundan, sendikal ve siyasal mücadele “birbirinden ayrılması mümkün olmayan” unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır (Işıklı, 2003: 35).

Emeğin iktisadi ve siyasi mücadelesinde sendikaların konumu, devletin sendikalara yönelik politikalarına bağlı olarak da değişim gösterebilmektedir. Buna göre, devletin işçi sınıfı örgütleri ile ilişkilerinde referans olabilecek en kapsamlı kavramlardan biri olarak korporatizm karşımıza çıkmaktadır. Klasik kavramsallaştırma içerisinde korporatizm, “sivil toplumun örgütlü bir biçim almış çıkarlarıyla devletin karar alma yapılarını birbirine bağlayan bir çıkar ya da davranış temsil sistemi, ideal-tipik kurumsal düzenlemenin belirli bir modeli” olarak tanımlanmaktadır (Schmitter, 1979: 9). Bu kapsamda değişik toplumsal kesimlerin

“mesleki temsil esasına göre korporatif örgütlenme içerisinde milli bir uyuşum sağlamaya yönecekleri, böylece, devlet önderliğindeki korporatif işbirliği çerçevesinde, sınıfsal çelişkilerin giderilmesine ve milli uyuşumun sağlanmasına katkıda bulunacakları” düşünülmektedir (Makal, 2002: 174).

En eski ve en çok bilinen kullanımı ile 1930'lu yılların faşist toplumsal örgütlenme biçimine tekabül eden korporatizm, “zorunlu” bir öge olarak ortaya çıkmıştır (Jessop, 1979: 206, aktaran Makal, 2002: 176). Faşist rejimlerde korporatizm, teoride ortaya konan toplumsal uzlaşının pratikte kapitalist toplumdaki rekabet ve sınıf çatışmasının yerini nasıl alacağı sorusuna verilen sert bir yanıt niteliği taşımıştır (Panitch, 1977: 62). Ancak zaman içinde korporatist eğilimler liberal demokratik toplumlarda da yer edinmeye başlamıştır. 1970'lerde yeniden gündeme geldiği haliyle korporatizmde, yahut 1930'lu yıllardaki faşist toplumsal örgütlenme ile farklılığını vurgulamak amacıyla adlandırıldığı biçimiyle neo-korporatizmde ise, çıkar örgütleri daha özerk hareket edebilir niteliktedir. Korporatist politika, iktisadi politikaların oluşturulması sürecinde çıkar grupları arasında üst düzeyde bir işbirliğini hedeflemektedir (Akkaya, 2008).

Korporatizm, “sendikaların işlevsel hatlar boyunca bölünmesi ve reformcu politikaların kurumsallaşması” ve “ulusal sermayelerin güçlendirilmesi yoluyla rekabetin uluslararasılaşması” biçiminde iki ana etkiye sahip olarak değerlendirilebilmekte; bu anlamda “kapitalizmin yeniden-üretimine pekâlâ katkıda bulunabil[mektedir]” (Jessop, 2008: 173, 177). Dolayısıyla işçi sınıfının geniş bir kesimini temsil eden merkezileşmiş bir sendikal yapının ve “tekelci güce sahip, konfederasyon düzeyinde bir üst örgütün” varlığı, korporatist uygulamaların varolma koşullarını sağlamlaştırmaktadır (Makal, 2002: 175). Korporatist politikalar, “devlete, sermaye birikimini güvence altına almak için gerekli olan siyasi istikrarın sağlanabilmesi için siyasi ve iktisadi tavizler vermeyi” hedeflemektedir (Akkaya, 2008).

Korporatist politikalar sendikaları anlaşmazlıkların çözümünde yarar sağlayan kurumlara dönüştürebilmekte (Aidt ve Tzannatos, 2002: 37); bir yandan emek-sermaye çatışmasını erozyona uğrattırken, bir yandan da sınıf mücadelesine zarar vermektedir. 1990'ların ikinci yarısında Yunanistan'da başgösteren ve “emek-sermaye çelişkisinin yerini ‘uzlaşmaya’ bırak[ışını]” ısrarla vurgulayan sosyal diyalog süreci üzerinden de örneklendirileceği gibi (Yücesan Özdemir, 2008: 79-80), korporatist politika emeğin sendikal örgütlenmelerinin sınıf çatışmasında oynadığı rolü sınırlandırmada yahut sendikaların etki alanını yeniden tanımlamada kapitalist devletin bir aracı olarak işlev görmektedir; sendikaların emeğin iktisadi ve siyasi çıkarlarını gözetmek sürecindeki asli görevlerini engellemeyi hedeflemektedir.

Sendikaların kapitalist üretim süreci ve emek-sermaye çatışmasındaki mevcut görevleri, parasalcı iktisat politikası döneminde öncelik kazanan emek piyasası reformları sürecinde daha da elzem hale gelmektedir. Maliyetlerin asgari düzeye indirilmesi için üretkenlikte artış, ücretlerde ve sosyal harcamalarda düşüş biçiminde gerçekleşmekte olan emek piyasası reformları, emeği sermaye karşısında

daha da zayıflatmakta; böylelikle sendikaların işçi sınıfının iktisadi ve siyasi haklarını gözetmedeki önemi daha da artmaktadır. Emek piyasası reform sürecinde işçi sınıfı örgütlenmelerinin rolü, reformlara çoğunlukla sendikaların örgütlenme kapasitesinin sınırlandırılmasına yönelik politikalarla başlanmasıyla da ortaya çıkmaktadır. Üretimden elde edilen kârın artırılması için sömürünün yoğunlaştırılması hedeflendiğinden, emek piyasası reformları ile işçiler kötüleşen koşullara mecbur bırakılmakta (Bonefeld, Brown ve Burnham, 1995: 65–66); “sendikaların işyerlerindeki gücünün azaltılması, çalışma sürecinin yoğunlaştırılması, ücretler üzerinde baskı uygulanması, sendikal farkındalığın parçalanması, ücret pazarlıklarının merkezi yapısının ortadan kaldırılması, emek piyasasının kuralısızlaştırılması ve toplu haklar yerine bireyselliğin özendirilmesi” amaçlanmaktadır (Bonefeld, Brown ve Burnham, 1995: 117).

Emek piyasası reformları içinde en kapsamlılardan biri olan sosyal güvenlik sistemi reformu, öncelikle kamu harcamaları üzerindeki yükün azaltılmasını ve üretim maliyetlerinin asgari düzeye indirilmesini hedeflemektedir. Bir yandan üretim maliyetleri düşürülürken, bir yandan da refah hizmetleri özel sektöre devredilerek piyasada satışa sunulan bir meta konumuna indirgenmekte; hizmet alan-hizmet veren ayrımı pekiştirilerek sürecin depolitizasyonu gerçekleştirilmektedir (Bonefeld, Brown ve Burnham, 1995: 138–139).

Sosyal güvenlik alanında öncelikle sağlık hizmetlerinde bir kısıntıya gidilmektedir. Toplumun tüm kesimlerinin ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanması prensibiyle birlikte sağlığın bir hak olduğu düşüncesinin de ortadan kaldırılmasını teşvik eden süreçte, kamuya ait hastanelerin özel sektöre devredilmesi, sağlık hizmetlerinin özel sektör eliyle yürütülmesi, ilaçlarda belli orandaki katkı payının hasta tarafından ödenmesi gibi uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Bu değişimin başat belirleyeni, emek-gücünün yalnızca bir maliyet kalemi olarak görülmesi, sosyal güvenlik harcamalarının emek maliyeti içinde önemli bir yer tutması ve emeğin arz fazlasının, üretim sürecinin sekteye uğramasına imkân vermeyecek büyüklüğe ulaşmış olmasıdır. Dolayısıyla üretimin sürekliliğinin sağlanması için emekçiye sağlık hizmeti sunulması, devletin bütçe yükünü artırmanın ötesine geçmemektedir.

Emeklilik sisteminde meydana gelen reformlar da benzer amaçlar gütmekte; özel sektörün emeklilik uygulamalarında öncü rol oynaması teşvik edilmektedir. Devletin değil, bireysel olarak emekçilerin geleceğini güvence altına alması gerektiği savından hareketle devletin sunduğu emeklilik koşulları günden güne kötüleştirilmekte; eşzamanlı olarak özel emeklilik sistemi kurumsallaştırılmakta ve yaygınlaştırılmaktadır (Bonefeld, Brown ve Burnham, 1995: 148). Fonlu emeklilik sistemine geçiş ile finans sermayesindeki büyüme de desteklenmektedir (Jessop, 2009: 174). Emeklilik yaşının yükseltilmesi, emeklilik için gerekli prim günlerinin artırılması, emeklilik ücreti hesaplanma biçiminde yapılan değişikliklerle ücretlerin düşürülmesi, emeklilikte sağlık hizmetlerinden alınan katkı payının artırılması vb. uygulamalar sosyal güvenlik sistemi reformu kapsamında gündeme gelmektedir.

Sosyal güvenlik alanında ulusal düzeyde alınan önlem ve kararlar, yerel kurumlar (belediyeler, dernekler, vakıflar, vb.) düzeyindeki destek mekanizmalarına devredilmektedir. Böylece yoksullara yardım adı altında sunulan destekler hem popülist amaçlara hizmet etmekte, hem de üretim maliyetlerini düşüren işverenler devlet tarafından sübvansede edilmektedir. Sosyal güvenlik hizmetleri bir hak olmaktan çıkmakta, sadaka biçiminde verilen bir ayrıcalık konumuna indirgenmektedir.

Özetlemek gerekirse, kapitalist üretim sürecinin ve toplumsal dönüşümün belirleyicisi olarak emek, en temel mücadele aygıtı olan sendikal örgütlenme vasıtasıyla niceliksel üstünlüğünü nitelikli bir direnişe dönüştürme kapasitesine sahiptir. Bu noktada sendikanın siyasi konumlanması ve mücadelesinin içeriği, işçi sınıfının siyasi partisi ve elbette devlet ile kuracağı ilişki ile belirginleşmekte; ayrıca sendikal örgütlenmelerin iktisadi ve siyasi hedefleri bünyesinde birleştirerek hareket etmesi, sendikal mücadelenin başarısında belirleyicilik arz etmektedir. Parasalcı iktisat politikası kapsamında öncelik kazanan emek piyasası reformları ve özellikle de sosyal güvenlik sistemi reformu sürecinde sendikaların işçi sınıfının hak kayıplarını önlemedeki rolü daha da artmaktadır.

İşçi sınıfının sendikal örgütlenmesinin sınıf sendikacılığı-reformist sendikacılık çizgisinde yer aldığı Yunanistan'da sınıf mücadelelerinin tarihinin analizi, emeğin iktisadi ve siyasi mücadelesinin kapsamının teorik düzlemde ampirik düzleme aktarılmasını sağlayacak; 2000'li yılların başından beri sürmekte olan sosyal güvenlik reformu deneyimi ve direnişin boyutları ise sendikal örgütlenmelerin taşıdığı potansiyeli gözler önüne serecektir.

Yunanistan'da Sınıf Mücadelelerinin Tarihi

Yunanistan'da sermaye sınıfı ve işçi sınıfının oluşumu ve gelişimi doğal olarak sanayileşme süreci ile paralellik göstermektedir. 19. yüzyılda Yunanistan'da oldukça sınırlı bir sınaî faaliyet gözlenmiş; 1920 yılına kadar herhangi bir sınaî sıçrama gerçekleşmemiştir (Close, 2002: 5). Ancak 1922 yılında Anadolu'dan gerçekleşen göçlerle birlikte ekonomik alanda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Göçler öncelikle işgücü fazlasının yaşanmasına sebep olmuş; bunun sonucunda hızlı bir sanayileşme ve kentleşme dönemi başlamıştır (Ioannou, 2007: 2). Ancak hızlı sanayileşme dahi göçlerin neden olduğu "emek fazlasını" hazmetmeye yetmemiş; işçilerin pazarlık gücü azalmış ve sendikalaşma üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır (Katsanevas, 1985: 102). Bu nedenle Bolşevik Devrimi'nin de etkisiyle güçlenmeye başlayan ve örgütlenen işçi sınıfı, göçlerle birlikte ortaya çıkan yedek işgücü ordusunun gölgesinde uzun yıllar geçirmek durumunda kalmıştır.

İlk sendikal oluşumlar 1880–1936 yılları arasında gelişmeye başlamış; Yunanistan'da kapitalist üretici güçlerin gelişiminin ilk belirgin kanıtı olarak 1902 yılında Atina Ticari Birliği (ESA), ardından da 1907'de Yunan İşletmeler Federasyonu (SEV) kurulmuştur. Sürekli savaşlar nedeniyle yaşanan siyasi

istikrarsızlık işçi sınıfı hareketinin fazla gelişmemesine neden olduysa da, işçi sayısındaki belirgin yükseliş ve artan sömürü oranları, 1917 Bolşevik Devrimi'nin de etkisiyle, 1918 yılında işçi sınıfı hareketinin ilk somut adımı olarak kabul edilebilecek olan Yunan İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (GSEE) ortaya çıkarmıştır (Katsanevas, 1985: 107).

1920'li yıllarda sanayileşme düşük ücret politikaları ve yüksek artı-değer oranlarıyla sürdürülmüştür. Özellikle madencilik ve geleneksel olarak nüfusun önemli bir kısmını kapsayan ticaret ve gemicilik alanlarında gelişme görülmüş; kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi, sendikal yapıların, iş yasalarının ve çalışma ilişkilerinin kurumsallaşması ihtiyacını da beraberinde getirmiştir (Katsanevas, 1985: 107). Bu dönemde (Venizelos'un da etkisiyle), iş sözleşmeleri, toplu sözleşme hakkı, çalışma süresi, sağlık ve güvenlik konularında hazırlanan yasalarla, sınıf mücadeleleri çoğunlukla “milliyetçi-liberal” bir çerçevede ele alınmıştır (Ioannou, 2007: 2). 1920 yılında Komintern'e bağlılığını açıklayan Yunanistan Komünist Partisi (KKE), 1920'li yıllarda Yunanistan'da gerçekleşen grevlerde, savaş-karşıtı gösterilerde, sendikaların ve işçi birliklerinin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır.

1929 dünya ekonomik bunalımının Yunanistan'ı da etkisi altına almasıyla, bunalımı aşmak ve kapitalist birikimin sürekliliğini sağlamak için işçi sınıfının örgütlenme ve ücretler düzeyinde baskı altına alınması ve maliyetlerin düşürülmesi amaçlanmıştır. Ancak Yunanistan ekonomisi, küçük-ölçekli işletmeler, devlet işletmeleri, ticaret ve perakende sektörlerinin ağırlıklı olduğu şehir nüfusunun fazlalığı nedeniyle, bünyesinde büyük bir işçi kitlesi barındırmaktadır (Close, 2002: 6). KKE çatısı altında örgütlenmiş olan işçi sınıfının, krizin aşılması amacıyla uygulanması öngörülen tedbirlere karşı gösterdiği devrimci direniş eylemleri söz konusu hedefi imkânsız kılmış; ülkede yaşanan iç savaşın diktatörlük rejimi ile sonlandırılması amaçlanmıştır.

İç savaş boyunca işçi sınıfının zayıflatılmasına yönelik eylemler, diktatörlük rejiminin “sınıf çelişkilerinin etkisizleştirilmesi ve güçler dengesinin ve hegemonyanın yeniden düzenlenmesi” işlevini ortaya çıkarmıştır (Poulantzas, 2004: 383). Ancak toplumsal hegemonyanın kurulmasında zora dayanan aygıtların yetersiz kalması sonucunda, kapsamlı ücret artışı ve sermayenin yüksek düzeyde vergilendirilmesi politikaları uygulanmıştır. Kamu Çalışanları Sendikaları Federasyonu (ADEDY) da bu dönemde kurulmuş; ancak askeri rejimin sona erdiği 1974 sonrası dönemde etkinlik kazanmıştır.

Olağanüstü bir kapitalist devlet biçimi olarak diktatörlük, Yunanistan işçi sınıfı direnişinin sonlandırılması için etkin bir araç olarak kullanılmıştır (Poulantzas, 2004: 413). 1936 yılında Avrupa'daki benzerlerine (İtalyan ve Alman tarzı faşizm) öykünen ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek sürecek olan diktatörlük dönemi başlamış; General Metaxas'ın Başbakan olması nedeniyle bu dönem Metaxas Rejimi olarak anılmıştır. Metaxas Rejimi esas olarak KKE ve sendika çatısı altında

örgütlenmiş işçi sınıfını hedeflenmiş; KKE'nin tüm örgütlerinin dağıtılması ve üyelerinin hapsedilmesi yönünde hareket edilmiştir (Close, 2002: 10).

Diktatörlük rejiminin kitlelerin desteğini yitirmesi ve Alman işgalinin etkisiyle yıkılmasının ardından burjuva yönetimin tüm aygıtları yeniden kurulmuş; ancak diktatörlük rejimi baskılarının gevşetilmesiyle işçi sınıfı hareketinin devrimci mücadelesi KKE bünyesinde yeniden yürütülmeye başlanmıştır. Yunanistan sermaye sınıfı (ve burjuva devlet aygıtları) ile işçi sınıfı arasındaki iç savaş yaklaşık on yıl sürmüştür; kapitalist batı bloku ile komünist doğu blokunun müdahale ve yardımları süreç üzerinde belirleyici olmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden (SSCB) gelecek yardım komünist kadrolar tarafından oluşturulan Ulusal Özgürlük Cephesi (EAM) için hayati önem taşıırken, İngilizlerle SSCB etki alanları üzerinde bir uzlaşmaya varmış ve Stalin Yunanistan'ı erişiminin dışında bir ülke olarak kabul etmiştir (Close, 2002: 12). Bu da süregiden mücadelenin sonunu belirlemiştir.

Alman işgalinin sona ermesinin ardından yardıma gelen İngilizlerle EAM arasında yaşanan silahlı mücadele sonucunda EAM gerilla ordusunu dağıtmak durumunda kalmış; bunun yanı sıra Amerika, ticari saiklerle, komünizmin Yunanistan'da yenilgiye uğratılmasının hayati olduğuna hükmetmiş; hem SSCB'nin Ege'ye inmesini engellemek, hem de önemli bir ticaret yolunu kapitalist blokun kontrolü altında tutmak amacıyla sürece müdahale etmiştir (Close, 2002: 32). 1947 yılında açıklanan Truman Doktrini, Yunanistan'ı (ve aynı zamanda Türkiye'yi) komünizmden 'kurtarmak' amacını gütmüş; böylelikle Yunanistan işçi sınıfının yenilgisi neredeyse kaçınılmaz hale gelmiştir (Close, 2002: 33). Bu amaçla 1947–1949 yılları arasında Yunanistan'a yüksek düzeyde mali yardımda bulunulmuş; 1948 yılında sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sovyet bloku ülkelerinden gelen yardımın çeşitli nedenlerle azalması da güçler dengesini önemli ölçüde değiştirmiş; iç savaş yılları pek çokları tarafından "sağın zaferi" olarak tanımlanmıştır (Katsanevas, 1985: 108).

Ancak iç savaş sırasında komünizmin tasfiyesi için alınan önlemlere rağmen işçi sınıfının siyasal partisiyle olan ilişkisi sonlandırılmamış; sermaye sahiplerinin, sosyal eşitsizliklerden ve bürokratik yolsuzluklardan zarar görmekte olan işçiler, esnaf, büro işçileri ve çiftçilerin komünizmin etkisi altında kalmalarından duyduğu endişe sürmüştür (Close, 2002: 83). KKE'nin yasaklı olduğu 1974 yılına kadar işçi sınıfının mücadelesi paravan partiler ve illegal örgütlenmeler vasıtasıyla sürdürülmüş; işçi sınıfının baskılandığı yılları takiben sınıf hareketlerinin yeniden güç kazanması ise, solun yok edilemediği Yunanistan'da askeri diktatörlük rejimini getirmiştir.

1957 yılına kadar Amerikan yardımlarının etkisi altında bulunan ekonomide Amerikan yatırımlarına ve ihracatına karşı engellerin ortadan kaldırılması ve diğer kapitalist ülkelerle ticaretin geliştirilmesi, Yunanistan'ın batının kapitalist bloğuna eklenmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bu dönemde emek maliyetlerini düşürmeye ve Yunanistan'ı etkin olarak işleyen bir kapitalist ekonomiye dönüştürmeye yönelik adımlar atılmış; bu amaçla devletin işçi sınıfı örgütlerine

yönelik kontrolcü yaklaşımı sürdürülmüş (Ioannou, 2007: 4); emek üretkenliğinin artması sonucunda özellikle yabancı yatırım yoluyla oldukça yoğun bir sanayileşme yaşanmıştır (Poulantzas, 1981: 13). Bu dönemde genişlemeci ve müdahaleci biçimde uygulanan sanayileşme politikası, rejimin otoriter yapısı çerçevesinde sınıfsal tepkileri sınırlandırmış ve programın uygulanmasını kolaylaştırmıştır (Pagoulatos, 2003: 31–43). Yerli sermayenin, yabancı sermayeye göre geri planda kaldığı Yunanistan ekonomisinde üretim çoğunlukla küçük işletmelerde ve emek-yoğun sektörlerde gerçekleşmiş (Pagoulatos, 2003: 69); kapitalist sömürünün şiddet ve yoğunluk kazanmasıyla birlikte Yunanistan ekonomisi büyüme dönemine girmiştir.

Artan sanayileşmeyle ve kapitalist üretimdeki genişlemeyle birlikte işçi sınıfı nicel olarak büyümüş ve dolayısıyla pazarlık gücü artmış; iç savaş sürecinde tasfiye edilememiş olan sol hareketler yeniden güç toplamaya başlamıştır. İşçiler bir yandan grev eylemi önündeki yasal engellere karşı, bir yandan da daha kapsamlı sendikal haklar ve daha özgür bir siyasal hayat için mücadele etmiştir (Close, 2002: 105–106). Mücadeleler sonucunda görece daha kapsamlı gelir politikaları uygulanmıştır (Pagoulatos, 2003: 31-35). Ancak tarım sektöründe çalışanların önemli bir kısmının imalat sektörüne transfer edilmesi (köyden kente göç) ve düşük üretkenlik düzeyinden yüksek üretkenlik düzeyine ulaşılması ücretlerdeki artışı dengelemiş; kentsel nüfusun ve dolayısıyla işsizliğin artması, işçi sınıfı örgütlerinin güçlenmesine engel teşkil etmiş; sömürü oranlarındaki artış sürmüştür (Ioannou, 1999: 7). Artan sınıf direnişi, 1965 yılında yaşanan Temmuz Olayları'nda vücut bulmuş; işçiler ve çiftçiler siyasi içerikli birçok kitle grevi ve genel grev gerçekleştirerek ekonomik taleplerini gündeme getirmiştir. Olaylar 1967 yılında gerçekleşen ve 1974 yılına kadar süren askeri rejim ile sonlandırılmıştır.

Askeri rejim ilk iş olarak işçilerin örgütlenme kapasitesinin zayıflatılmasını hedeflemiş; bu amaçla sendikalara karşı savaş açılmış, toplu sözleşme usulleri değiştirilmiş, grev yasaklanmıştır (Yannopoulos, 1972: 112). Ancak uluslararası alanda gösterilen tepki ve direnişler bu uygulamalarda geri adımı zorunlu kılmış; sendikal yapının değişimi için yeni politika önerileri hazırlanmıştır. İşçi sınıfının başat örgütlenme araçlarından birinden yoksun bırakılmasının ardından, ücret ve ücret-dışı haklar sınırlandırılmış veya ortadan kaldırılmıştır. Uygulamalar 1968 Anayasası ile kurumsal bir yapıya taşınmıştır.

Ancak askeri rejiminin komprador burjuvazinin çıkarlarını gözetmesi yerli burjuvaziye ciddi biçimde zora sokmuş; ayrıca işçi sınıfına karşı uygulanan politikalar da yerli burjuvazinin, sınıfın taleplerine karşı daha açık ve uzlaşmacı tavrıyla uyuşmamıştır (Poulantzas, 1981: 36–43). Komprador burjuvazi ile yerli burjuvazi arasındaki bu çıkar çatışmasının bir sonucu olarak, kapitalizmin tamamen yabancı sermayenin koruyucu hâkimiyetinde geliştiği Yunanistan'da yerli burjuvazi kendi toplum yapısında hegemonya niteliğinde bir burjuva-ideolojik gelenek yaratamadığı halde, askeri rejimin yıkılmasında etkili olmuştur (Poulantzas, 1981: 36). Zira ordu genellikle burjuvazinin “kendiliğinden” (de facto) siyasi partisi” işlevi

gördüğünden, burjuvazi içindeki çelişkiler ordu içinde de baş göstermiştir (Poulantzas, 1981: 25).

Askeri rejim aynı zamanda yerli burjuvazi ile işçi sınıfının çıkar birliğini ortaya çıkarmıştır. Başlıca birleşme noktası Amerikan düşmanlığı olan bu çıkar birliği, yerli burjuvazinin yabancı sermayeye karşı korunma ihtiyacı ve işçi ücretlerinin yükseltilmesiyle bir iç pazar yaratılması hedefleri çerçevesinde, bir ölçüde, ekonomik çıkar birliği haline gelmiştir (Poulantzas, 1981: 56). Ayrıca askeri rejim süresince izlenen iktisat politikasının bir sonucu olarak yaşanan hızlı sanayileşme, işçi sınıfının sayısal üstünlük kazanması sonucunu doğurmuş; sendikal örgütlenme küçük işyerlerinde de ortaya çıkmaya başlamıştır (Ioannou, 1999: 9–10).

1970'li yılların başında yaşanan ekonomik dünya bunalımı Yunanistan'da bu koşullar altında gündeme gelmiştir. Yabancı sermaye ekonomik bunalım nedeniyle kendi yeniden üretiminin maliyetini Yunanistan'a ihraç etmiş; hâkim yabancı sermayeye çok sıkı bağlanmış olan askeri rejim bu krize karşı koyabilmek için gereken asgari önlemleri alma gücünden yoksun olduğundan bunalım işçi sınıfını ve kent yığınlarını bütün gücüyle sarsmıştır (Poulantzas, 1981: 58). Böylece kriz henüz gelişmiş kapitalist ülkelerde kendini göstermeden, yabancı sermaye yatırımlarının çok olduğu Yunanistan gibi ülkelerde görülmüş; satın alma gücü düşerken işsizlik artış göstermiştir. Bunun sonucunda kitle mücadeleleri başlamış; askeri rejimin biçimi gereği ekonomik mücadele siyasi bir nitelik de kazanmıştır (Poulantzas, 1981: 59). 1970'lerin ilk yılları, sayısal olarak güçlenen işçi sınıfının ekonomik bunalım nedeniyle daha güç çalışma koşullarına ve yüksek sömürü oranlarına zorlanmasının bir sonucu olarak artan sınıf direnişine tanık olmuştur.

Bu bağlamda askeri rejimin sona erdirilmesi sürecinde, Kasım 1973'te gerçekleşen Politeknik Ayaklanması önemli rol oynamış; hem ekonomik bunalımın ezilen sınıflar üzerindeki etkisini, hem de bu sınıfların askeri rejime direnişini simgeleyen ayaklanma bastırılmış; ancak rejimin ölüm fermanının imzalanması engellenememiştir. Bu bağlamda Yunanistan'da askeri rejimin yıkılması, ortak düşmana karşı sınıflararası bir uzlaşa ile gerçekleşmiştir. Halk kitleleri yalnızca “diktatörlüğün] yıkılmasına doğrudan katkıda bulunan belirleyici bir rol oynamakla” kalmamış, bir yandan da bunun gerçek bir demokrasiye geçiş süreci olması için “acı mücadeleler yoluyla” müdahalesini sürdürmüştür (Poulantzas, 1981: 61). Rejimin son dönemine damgasını vuran sınıf hareketleri, demokratikleşme sürecinde işçi sınıfının birtakım kazanımlar (sınıfsal hak ve özgürlükler, ekonomik iyileştirmeler, vb.) elde etmesini sağlamış; diğer bir deyişle, burjuvazinin hegemonyasının sürdürülebilirliği açısından zorunlu olmuştur.

1975 Anayasası pek çok alanda bir dönüm noktası niteliğindedir. Toplu iş sözleşmesi, grev ve sendika hakkı gibi işçi sınıfının birincil öneme sahip hakları yeniden düzenlenmiş; sendikaların siyasal rolü ve işçilerin örgütlenme kapasitesi artmıştır. Gerek GSEE gerekse de ADEDY bünyesinde reformist sendikacılık yaklaşımı ön plana çıkmış; ilki özel sektör ikincisi kamu sektörü işçileri arasında

örgütlenen bu iki sendikal üst örgütlenme, sendikalar arası rekabetten ve burjuva sendikacılıktan uzak kalarak işçi sınıfına görece faydalar sağlamıştır. Bu dönemde ayrıca sendikalar siyasi partilerle yakın ilişkiler kurmuş; bu yakınlık 1990'ların ortasına kadar sürmüştür (Ioannou, 1999: 8).

İşçi sınıfının sendikal örgütlenmeleri bir yana, (kimi dönemsel kesintilerle de olsa) 20. yüzyılın başından itibaren işçi sınıfının siyasal partisi konumundaki KKE'nin yeniden işlerlik kazanması, sınıfın örgütlü mücadelesine önemli ölçüde güç katmış; yön vermiştir. Partinin kendi tanımlamasıyla, "burjuva demokratik sistemin kurulmasıyla" birlikte KKE, "ulusal bağımsızlık, demokrasi ve toplumsal adalet uğruna öncü" rolünü üstlenmiştir. Bu dönemde PanHellenik Sosyalist Hareket'in (PASOK) 'iktisadi ve askeri ulusal bağımsızlığa dayanan bir sosyalizmin özgün ve ulusalcı biçimini' savlayan bir parti olarak ortaya çıkması (Close, 2002: 153) önceleri işçi sınıfının kısa vadeli ekonomik çıkarlarında pay sahibi olmuş gibi görünse de, özünde sınıf mücadelesine zarar vermiş; işçi sınıfını siyasi partisinden uzaklaştırmıştır.

1974 yılından itibaren Yunanistan'da hem iç pazar olanakları geliştirilerek ve devlet-merkezli sanayileşme politikası güdülerek yerli sermayenin kalkındırılacağı, hem de tam istihdam ve geniş kapsamlı sosyal güvenlik hizmetleri ile işçi sınıfının rızasının alınacağı Keynesçi iktisat politikası hâkim olmuştur. İmalat sanayi çoğunlukla emek-yoğun üretime yönelirken, devletin ekonomideki ağırlığı da artmıştır. Emeğin artan örgütlenme gücünün bir sonucu olarak Yunanistan işçi sınıfı ekonomik ve siyasi haklar elde etmiştir. Emeklilik, sağlık, eğitim konularında işçi sınıfını bütünüyle kapsayan önlemler alınmış; sınıflar arasındaki eşitsizlik ve yoksulluk düzeyi önemli ölçüde düşürülmüştür (Tsakalotos, 1998: 133). Son derece korumacı, içe dönük, kendi kendine yetebilen ve emek-sermaye çatışmasının ılımlaştırıldığı bir iktisat politikası izlenen bu dönemde Yunanistan, dünya pratiğinin tersine Keynesçiliği yeniden keşfetmiştir.

1980'li yıllarda daha da derinleşen Keynesçi iktisat politikası, Yunanistan'ın 1981 yılında üyesi olduğu Avrupa Topluluğu (bundan sonra Avrupa Birliği) ile karşıtlık içerisinde gerçekleşmiştir. Yunanistan liberal, dışa dönük ve emek piyasasının uluslararası rekabete uygun biçimde kuralsızlaştırılmasına-esnekleştirilmesine dayanan reform önerilerini olabildiğince ertelemiş; hatta üyelik koşullarının yeniden değerlendirilmesi isteminde bulunarak Avrupa Birliği ile bütünleşme konusundaki tereddütlerini ortaya koymuştur. 1982 tarihinde Avrupa Birliği'ne verilen memorandum çerçevesinde "özellikle rekabete ilişkin ... ortak pazar düzenlemelerinden uzun süreli muafiyet, ekonominin kırılgan ve yetersiz altyapısının mali olarak iyileştirilmesi için Avrupa Birliği'nden yüksek fon transferleri" taleplerinde bulunulmuştur (Kazakos, 1992: 265). Böylelikle esasında Avrupa Birliği'nin kategorik olarak reddedilmediği, ancak toplumsal bir hazırlık sürecine ihtiyaç duyulduğu üstü kapalı olarak ifade edilmiştir.

Bu süreçte tarife ve kotalar Avrupa Birliği'nin direktifleriyle uyumlu olarak kaldırılmış; ancak ithalat vergileri getirilerek ekonomik müdahalecilik ve ulusal

korumacılık stratejileri sürdürülmüştür (Pagoulatos, 2000: 194). Endüstriyel ve tarımsal koruma, yeniden yapılanma ve kalkınma söyleminden de ödün verilmemiştir (Tsakalotos, 1991; Lavdas, 1997, aktaran Pagoulatos, 2000: 193). Kamulaştırmalar, yüksek ücret politikaları ve geniş kamu harcamaları Avrupa Birliği politikalarıyla şiddetli biçimde çatışmış; Avrupa ekonomilerinin Keynesçi uygulamaları terk ederek parasalcı iktisat politikalarına yöneldiği bu dönemde Yunanistan Avrupa Birliği'nden giderek uzaklaşmıştır (Pagoulatos, 2000: 193).

Ancak on yılı aşkın bir süredir uygulanmakta olan yüksek ücret politikaları ve geniş kamu harcamaları bütçe üzerindeki yükü artırıp Keynesçiliği mali anlamda sürdürülemez hale getirmiştir. 1982–1985 döneminde reel ücret artışlarının üretkenlik düzeyinin dahi üzerinde seyretmesi, kâr oranlarının düşmesi ve bunun sonucu olarak sermayenin aşırı birikmesi, iktisat politikasında bir değişimi sermaye birikimi açısından zorunlu hale getirmiştir. Yayınlanan 1985 İstikrar Programı, askeri rejimin sonlandırılması sürecinde kurulan yerli sermaye-işçi sınıfı uzlaşısının, Keynesçi dönemde güçlenen yerli sermaye lehine sonlandırıldığını göstermekte; Keynesçi iktisat politikasından parasalcı iktisat politikasına geçişi işaret etmektedir. Program'a en büyük destek, Avrupa Birliği'nin ödemeler dengesi destek fonu tarafından sağlanmış; iki taksitte ödenmek üzere 1,750 milyon ECU (Avrupa Para Birimi) tutarında destek verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda İstikrar Programı yerli ve yabancı sermayeye daha fazla açıklık ve dolayısıyla Avrupa Birliği'ne daha fazla yakınlık anlamına gelmiştir (Kazakos, 1992: 271).

İstikrar Programı'yla başlatılan dönüşüm, Avrupa Birliği'nde baş gösteren ortak finans piyasası ve sermaye liberalizasyonu girişimleriyle hız kazanmıştır. Ulusal piyasaların eşit derecede “etkin ve rekabetçi” olması gerektiği vurgulanmış; “faiz oranları negatif yahut piyasa değerlerinin altında kalarak ulusal finans sisteminin yeterince rekabetçi ve etkin olmamasına neden olursa, sermaye üzerindeki kontroller kaldırıldığı zaman yatırımların ülke dışına kaçacağı ve ödemeler dengesinin çökeceği” ifade edilmiştir (Pagoulatos, 2000: 195). Sermaye yatırımlarının canlandırılması sürecinde yerli sermayeye teşvikler sağlanmıştır (Close, 2002: 158). Ayrıca, 1950'li ve 1960'lı yıllarla paralellik gösteren bir biçimde ve Avrupa Birliği'nin sermayenin özgür dolaşımı politikasıyla uyumlu olarak yabancı sermayeye de teşvikler sağlanmış; yabancı yatırımlar için yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Close, 2002: 158). Avrupa İstihdam Stratejisi ve Lizbon Stratejisi kapsamında rekabet ve yeniden yapılanmanın teşvik edilmesi, atıpık çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması ve emek piyasasının esnekleştirilmesi politikaları yoğunlaşmıştır.

Emek piyasası üzerindeki çeşitli uygulamalarla işçi sınıfının örgütlenme kapasitesinin sınırlandırılmasını ve emek maliyetlerinin düşürülmesini mümkün kılacak pek çok araca sahip olan parasalcı iktisat politikası, sömürü oranının artırılmasını ve böylece kâr oranının düşme eğiliminin tersine çevrilmesini hedeflemiştir. Emek gücünün artan sömürsününün hem yerli sermayeyi tazmin

ederek yabancı sermayeye dengeleyeceği (Petras, 1992: 113), hem de yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi sürecinde etkili olacağı düşünülmüştür.

1990'lı ve 2000'li yıllarda iktidar PASOK ile Yeni Demokrasi Partisi (ND) arasında salınmış; ancak özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren iki partinin ideolojik duruşu arasındaki yüzeysel farklılık ortadan kalkmıştır. Sermaye sınıfı liberalizasyona yönelik olarak gerçekleştirilen reformları yetersiz gördüğünden bir iktidar değişikliği talep ederken, işçi sınıfı da uygulanan reformları sonlandırma vaatlerine yanıt olarak iktidar seçiminde bulunmuştur. Bu dönemde uygulanmakta olan emek piyasası reformlarına ve diğer emek karşıtı politikalara direnişte işçi sınıfı açısından en önemli kayıp, sınıfın temsilcisi olan devrimci siyasal parti KKE'nin yanı sıra, reformist çizgideki Synaspismos'un (2004 yılında yeni kurulan SYRIZA koalisyonuna katılmıştır) da siyasi arenada yer edinmesi ve bu partinin işçi sınıfının oy potansiyeline ve Avrupa Birliği yanlısı uzlaşmacı politikalarla sınıf bilincine zarar vermiş olmasıdır.

İşçi sınıfının reformlara karşı örgütlü direnişi, Avrupa Birliği'nin meşrulaştırıcı etkisi ve reformları bir zorunluluk olarak sunan teknokratik yaklaşımıyla sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte sosyal diyalog girişimi de emek-sermaye çatışması çerçevesinde ortaya çıkan meşruiyet krizini ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Bunun yanı sıra, emek piyasası reformlarının uygulanması sürecinde PASOK ile ND arasındaki biçimsel farklılık, PASOK'un söz konusu politikaları uygulama kapasitesini artırmış; işçi sınıfının PASOK'a dair olumlu önyargıları ve partinin sendikalarla iyi ilişkileri sınıf mücadelesine ket vurmuştur. PASOK'un iktidarda olduğu 1993-2000 yılları arasında reform girişimlerinin daha sınırlı bir sınıf direnişiyle karşılaştığı gözlenmektedir. Bu ulusal ve uluslararası konjonktür içerisinde, emek piyasası reformları 1990'ların sonundan itibaren daha da hız kazanmıştır.

Düşük ücret politikasının uygulanabilmesi için emeğin ücret dışı konularda da güçsüzleştirilmesi zorunlu görülmüştür. Bu amaçla sermayenin emeği işten çıkarmada tazminatın muaf olması, grevleri sonlandıracak grev-karşıtı uygulamaların serbest bırakılması ve grevlerin yasadışı ilan edilmesi yönünde girişimlerde bulunulmuştur (Petras, 1992: 114). Sermayeye verilen imtiyazlar, emek-karşıtı duruşun ayna tersi niteliğindedir (Petras, 1992: 122). Ancak ücretlerde ve alım gücünde yaşanan düşüşe ve işçilerin ücret dışı haklarının sınırlandırılmasına bir tepki olarak, İstikrar Programı'nın yayınlanmasının ardından sendikalaşma oranı bazı sektörlerde % 100 seviyesine ulaşmış; grev sayıları artmıştır. 1990 yılının bahar aylarından itibaren sıkı ücret politikası uygulanmaya başlanmış; ancak artmakta olan emek maliyeti Avrupa Birliği seviyesine geriletilenmemiştir (OECD, 1991).

1990'lı yılların ikinci yarısında, yoğun işçi sınıfı direnişini sınırlandırmak ve işçi sınıfının sendikal örgütlenmelerini kontrol altında tutarak emek-sermaye çatışmasının yerine uzlaşmayı yerleştirmek amacıyla, korporatist bir politika girişimi olarak sosyal diyalog hedefi gündeme getirilmiştir. İşçi sınıfının hak erozyonuna uğratıldığı yasal düzenlemelerin sendikaların da desteğini alarak gerçekleştirilmesi

olarak tanımlanabilecek olan sosyal diyalog, “bir tarafın kaybının öbür tarafın kazancı olduğu” değil, “her iki tarafın da işbirliğinden kazançlı çıktığı” bir siyasa olarak sunulmuş; sınıf mücadelesi reddedilmiştir (Yücesan Özdemir, 2008: 79-80). Bunun yanısıra, neoliberal politikaların gereği olan emek piyasasının kurulsuzlaştırılmasına ve esnekleştirilmesine, sosyal güvenlik hizmetlerinin daraltılmasına yönelik düzenlemelerin, sendikalar üzerinden meşrulaştırılması amacı güdülmüştür (Müftüoğlu, 2008, aktaran Yücesan Özdemir, 2008: 79).

1997 tarihli Güven Anlaşması kapsamında, sosyal güvenlik, konut edindirme ve çalışma ilişkilerine dair politikalarla ilgili konularda işçi sınıfı örgütlerini, sermaye sahiplerini ve hükümeti kapsayan üç taraflı temsilcilikler oluşturulmuştur (Ioannou, 2007: 6). Bu girişimin en önemli etkisi, reformcu politikaların Yunanistan işçi sınıfı örgütleri arasında kurumsallaştırılması, sendikaların sınıfın iktisadi ve siyasi çıkarlarına hizmet eden kurumlardan burjuva örgütlere dönüştürülmesi ve böylelikle emeğin direniş kapasitesinin büyük ölçüde azaltılması biçiminde görülmüştür. İşçi sınıfı örgütlerinin sermayeyle birlikte masaya oturması dahi, işçilerin bilinçlendirilmesi ve iktisadi ve siyasi hakları için mücadele etmesi sürecine olumsuz yansımalarla bulunmuştur.

1990'lı yılların sonlarından itibaren Yunanistan siyasetine ve emek-sermaye ilişkilerine damga vuran sosyal diyalog politikası çerçevesinde, emek piyasası reformlarının yasalaştırılması öncesinde işçi sınıfı örgütleri GSEE ve ADEDY ile sermaye sınıfı temsilcisi SEV aynı masa etrafında toplanmış; ancak yasal düzenlemeler çoğunlukla işçi sınıfı örgütlerinin karşı çıkışına rağmen gerçekleşmiştir. Birbiri üzerine gerçekleşen ‘diyalog–grev–yasa’ döngüsünün ardından, Yunanistan işçi sınıfı sosyal diyalog girişiminin bir korporatist politika denemesi olduğunu ve “korporatist yapıların sermayenin hâkimiyetini ve kapitalist toplumun çelişkilerine konu olma biçimini yansıttığını, uzlaştırdığını ya da dönüştürdüğünü” görmüştür (Panitch, 1980: 174). İşçi sınıfı örgütleri Güven Anlaşması ile kurumsallaştırılması amaçlanan ve esasında sınıf mücadelesinin inkârı üzerine kurulan sosyal diyalog sürecine olan inançlarını yitirmiş; ilerleyen dönemde gündeme gelen pek çok reform girişiminde sosyal diyaloga girmeyi reddetmiştir (EIRO, 1997-2012).

Yunanistan'da sosyal diyalog süreci işlerlik kazanmamış; ancak toplumsal uzlaşımın bir yöntem olarak sunulduğu ve sendikalar açısından inandırıcılık taşıdığı süre içinde işçi sınıfı örgütleri grev ve diğer direniş biçimlerinden alıkonulmuştur. Böylece işçi sınıfı, parçalanmaya, örgütsüzleştirilmeye ve depolitize edilmeye yönelik pek çok yasal düzenlemede etkisiz bırakılmıştır. Bu bağlamda Yunanistan'da korporatizmin “devletin gelişmiş kapitalist ekonominin yönetimindeki müdahalesinin artırılması” ve “merkezi sendikaların ve işveren örgütlerinin, ulusal ekonomik planlama ve gelir politikası programları ve kurumlarına dâhil edilmesi” hedefini bir süreliğine de olsa gerçekleştirdiğini ve işçi sınıfı örgütlerini etkisiz hale getirdiğini ifade etmek mümkündür (Panitch, 1977: 63). Ancak genel olarak bakıldığında, işçi sınıfı örgütlenmelerinin

etkisizleştirilmesini ve sınıfların eritilmesini hedefleyen korporatist politika Yunanistan'da başarısız olmuştur.

Sosyal diyalog sürecinin işçi sınıfının hak ve özgürlük mücadelesindeki olumsuz etkileri sınıfın temsilcileri tarafından anlaşıldıktan sonra, diyalog girişimlerinin sınıf için birleştirici bir rol oynadığı savunulabilir. 2000'li yılların başında emek piyasası reform politikalarının hızlandırmasıyla birlikte işçi sınıfı artan düzeyde örgütlü direniş göstermiş; özel sektör ve kamu sektörü işçileri pek çok konuda birlikte hareket ederek sınıfın bütüncül yapısını ve gücünün sınırlarını gözler önüne sermiştir. 2008 yılı itibariyle sendikalaşma oranı % 24 (OECD, 1999-2008), 2009 yılı itibariyle toplu iş sözleşmesi kapsamı ise % 100 olarak görülmüş (EIRO, 2009); kuralsızlaştırma, esnekleştirme ve özelleştirme politikaları bir yana, özellikle sosyal güvenlik reformu işçi sınıfının yoğun tepkisiyle karşılaşmıştır. Çalışmanın takip eden bölümünde bu kenetlenmenin başlıca nedenleri değerlendirilecek; işçi sınıfı örgütlerinin gücünün sınırları araştırılacaktır.

Yunanistan'da Sosyal Güvenlik Reformu Deneyimi: Sınıf Mücadeleleri ve Sendikal Örgütlenmeler

Yunanistan'da Keynesçi iktisat politikasından parasalcı iktisat politikasına geçişle birlikte hız kazanan emek piyasası reformları, sırasıyla sendikasılaştırma ve toplu pazarlığın sınırlandırılması, kuralsızlaştırma ve esnekleştirme, özelleştirme ve sosyal güvenliğin daraltılması biçiminde uygulanmaya çalışılmıştır. İşçi sınıfının siyasi ve iktisadi haklarının gözetilmesinde sendikaların üstlendiği görevle paralel olarak, emek piyasası reformları ilkin sendikaların etki alanının kısıtlanmasına yönelik politikalarla başlamıştır. Ancak Yunanistan'ın önceki bölümde kısaca özetlenen özgül tarihsel koşulları, bu kısıtlamanın görece sınırlı kalmasını sağlamış; emek piyasası reform sürecinde sendikalar etkin rol oynamayı sürdürmüştür. Diğerleri arasında işçi sınıfı örgütlerinin en yüksek düzeyli katılımıyla direniş eylemlerine tanık olan ve bu çalışmanın esas araştırma konusunu oluşturan sosyal güvenlik sistemi reformu, 2000'li yıllardan itibaren öncelik kazanmıştır.

1974 yılında askeri rejimin yıkılmasıyla birlikte uygulanmaya başlanan Keynesçi iktisat politikaları çerçevesinde, Yunanistan sosyal güvenlik sistemi tüm kesimlerin eğitim, sağlık vb. ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde genişletilmiştir. 1970-1990 yılları arasında Yunanistan Sosyal Sigorta Enstitüsü'ne (IKA) dâhil edilen işçilerin sayısı iki katına çıkmıştır (Close, 2002: 161). Emeklilik, sağlık, eğitim konularında işçi sınıfını bütünüyle kapsayan önlemler alınmış; sınıflar arasındaki eşitsizlik ve yoksulluk düzeyi önemli ölçüde düşürülmüştür (Tsakalotos, 1998: 133). Geniş kapsamlı sosyal güvenlik politikaları 1990'lı yıllara kadar süreklilik göstermiştir.

Parasalcı iktisat politikasının hâkim konuma yükselmesiyle birlikte, Yunanistan emek piyasası büyük bir değişim geçirmiştir. "Politika" ve "retorik"te dönüşüm gerçekleşmiş; maliye politikasında birtakım yasal değişikliklerin gerekliliği

öngörülmüştür (Zambarloukou, 2006: 215–216). Yunanistan'da sosyal güvenlik reformları, diğer emek piyasası reformlarına kıyasla oldukça geç, 2000'li yıllarda gündeme gelmiştir. Devletin sosyal güvenlik yükümlülüklerinin özelleştirilmesini ve işçilerin emek piyasasında kalma süreleri artırılırken çalışma koşullarının zorlaştırılmasını kapsayan reformlar, sosyal güvenlik sisteminin ödemeler dengesi ve bütçe açığı yarattığı ve bu açığın günden güne artış gösterdiği söylemi çerçevesinde meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Nüfusun giderek yaşlanması ve çalışan nüfusun azalması da reformun gerekçeleri olarak sunulmuştur. Kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretimini piyasa mekanizmalarına devretmeyi hedefleyen sosyal güvenlik sistemi reformunda söz konusu olan hizmetlerin özelleştirilmesidir.

Reform sürecinde Avrupa Birliği üyeliğinin gerektirdiği koşulların da önemli etkisi olduğu vurgulanmalıdır. KKE'nin 2005 yılında yayınlanan ve Yunanistan ekonomisinin durumunu değerlendiren raporunda, yapısal politika hedeflerinin Yunanistan hükümetlerinin buluşu olmadığı, Avrupa Birliği'nin Lizbon Stratejisi'yle paralel olarak parasalcı iktisat politikası çerçevesinde gerçekleştiği ifade edilmiştir (KKE, 2005). Buna göre Avrupa Birliği tüm üye ülkelerde emek ücretlerinin azaltılmasını, emeklilik süresinin uzatılmasını ve ücretli işçilerin sayısının artırılmasını (proleterleşme ve mülksüzleşme) amaçlamaktadır (KKE, 2005).

Yunanistan'da 2000'li yıllardan itibaren uygulanmaya başlanan sosyal güvenlik sistemi reformu, işçi sınıfının tümünü kapsayan topyekûn bir girişim olması nedeniyle diğer emek piyasası reformlarından ayrılmaktadır. Üretimin kârlılığını artırmaya ve maliyetleri düşürmeye yönelik girişimler olarak reform süreçlerinde hem emek-sermaye çatışması netlik kazanmış; hem de işçi sınıfının sendikal örgütlenmeler bünyesinde grev ve mücadele gücü artış göstermiştir. Reformlara yüksek katımlı grevler, protestolar ve gösterilerle direniş gösterilmiş; özellikle grev etkin bir direniş aygıtı olarak kullanılmıştır. Bunun en belirgin göstergesi, reform taslaklarının yayınlanmasının ardından GSEE, ADEDY ve PAME tarafından düzenlenen yüksek katımlı genel grevlerdir. Bu noktada, eylemlerin ideolojik farklılıklar taşıyan farklı sendikal örgütler tarafından düzenlendiği ve sürecin işçi sınıfının siyasal parti örgütlenmesi olan KKE tarafından da desteklendiği vurgulanmalıdır.

Sosyal güvenlik sistemi reform girişimleri incelendiğinde, hedeflenen taslakların işçi sınıfı direnişine bağlı olarak tamamen geri çekildiği yahut çok daha sınırlı birtakım hükümlerle yasalastığı gözlenmektedir. Bu bağlamda Yunanistan'da sosyal güvenlik sistemi reformu kısmi düzenlemelerle (parça parça) ele alınmış; emeklilik yaşının yükseltilmesi, erken emeklilik düzenlemelerinin azaltılması, sağlık hizmetlerinin daraltılması, vb. uygulamalar ancak birkaç reform girişiminin ardından ve birtakım tavizler verilerek yasalastmıştır. Reform taslaklarının içeriği ile ilişkili olarak işçi sınıfı örgütlerinin direniş kapasitesi de değişiklik göstermiş; zaman zaman tasarıların ertelenmesi yahut sınırlandırılması konusunda başarılı olunmuştur. Bu bağlamda sosyal güvenlik sisteminde yapılan değişiklikler sistemsel nitelikler taşımamış; paradigmatik müdahaleler düzeyinde kalmıştır.

Yunanistan sosyal güvenlik sistemi reformu, 2001, 2002, 2006, 2007 ve 2010 yıllarında gündeme gelmiştir. İlk 2001 yılında bir reform taslağı hazırlanmış; emeklilik yaşı, katkı payları ve emeklilik ücretleri gibi konular reform kapsamına alınmıştır. Bu kapsamda “katkı paylarının artırılması; zorunlu emeklilik yaşının 65’ten 67’ye yükseltilmesi; 65 yaş altındakiler için emeklilik fırsatlarının sınırlandırılması; emeklilik haklarının alım gücü açısından değerlendirilmesi; emeklilik ücreti hesaplama biçiminin gözden geçirilmesi; emeklilik ücreti belirleme oranının incelenmesi; emeklilik fonlarını besleyen sosyal kaynakların yeniden dağıtımının sağlanması; vergilerin artırılması” hedeflenmiştir (EIRO, 2001a).

Sosyal diyalog girişimi çerçevesinde başlayan görüşmeler, işçi sınıfının sendikal üst örgütlenmeleri olan GSEE ve ADEDY’nin reform önerilerini reddederek genel grev ilan etmesiyle birlikte son bulmuştur. Katılımın ülke genelinde % 100 oranına ulaştığı sektörler arasında bankalar, OTE, Kamu Enerji Şirketi (DEI), toplu taşıma, Yunan Posta Servisi (ELTA), Olimpik Havayolları, yapı-inşaat, mühendislik, gemicilik, imalat ve sanayi, büyük girişimler, kamu hizmetleri, tüm eğitim aşamalarındaki özel ve kamu sektörü okulları, mahkemeler, hastaneler, medya ve kıyı taşımacılığı yer almıştır (EIRO, 2001b).

İşçi sınıfının örgütlü kitlesel mücadelesi sonucunda sosyal güvenlik reformu askıya alınmıştır. Sınıf mücadelesinin emek piyasasının dönüşümü sürecinde elde ettiği bu sonuç, GSEE tarafından yapılan açıklama ile de onaylanmış; “hükümetin teklifi ‘askıya alma’ kararı bir taktik olsun yahut olmasın”, gelinen noktanın “işçilerin mücadelesinin bir sonucu ve sınıf hareketinin bir başarısı” olduğu vurgulanmıştır (EIRO, 2001b). GSEE ayrıca sosyal güvenlik sisteminin finanse edilebilmesi için yeni ve sağlıklı kaynaklar yaratılmasına duyulan ihtiyacı yinelemiş; tasarıda yer verilen maddelerin işçi sınıfı tarafından “kategorik olarak reddedildiği” bir kez daha ifade edilmiştir (EIRO, 2001b).

2002 yılında sermaye ve işçi sınıfı örgütleri sosyal güvenlik reformunu tartışmak üzere yeniden bir araya getirilmiştir. “Karşılıklı güvensizlik ve şüphenin” hâkim olduğu görüşmelerde sınıf örgütleriyle ‘sözde’ uzlaşma arayışının taviz vermeden sonuçlandırılmayacağı anlaşılmış; işçi sınıfı örgütlerinin kararlı tavrı sonucunda 2001 tarihli önerilere kıyasla oldukça sınırlı hükümler içeren yasa kabul edilmiştir (Zambarloukou, 2004: 12). Bu kapsamda 2008’den 2017’ye kadarki 10 yıllık dönemde emekliliği düzenleyen koşulların eşitlenmesi; 2008 yılı itibarıyla tüm emeklilik fonlarının IKA altında birleştirilmesi; temel sigortanın yedek sigortadan ayrılması; mesleki sigorta fonlarının desteklenmesi; sigorta danışma hizmeti görececek idari yapıların kurumsallaşması ve IKA’nın işlevinin 2030’a kadar desteklenmesi kararlaştırılmıştır.

Bu süreçte ana muhalefet partisi ND’ye yakın sendikal örgütler uzlaşmadan kaçınmış; iktidar partisi PASOK’a yakın sendikal örgütler de işçilerin haklarını koruyamamakla suçlanmaktan çekinerek uzlaşmaya yanaşmamıştır (Zambarloukou, 2006: 221). Bu bağlamda sendikalar, parti bağlantılarına karşın, işçi sınıfının kısa ve uzun vadeli haklarının koruyucusu ve temsilcisi olduğunun bilincinde hareket

etmiş; burjuva sendikacılık anlayışından uzaklaşarak reformist sendikacılığa yakınsamıştır. Söz konusu özelliğin Yunanistan işçi sınıfının sendikal örgütlerine içkin olduğu ve diğer emek piyasası reform süreçlerinde de gözlemlendiği ifade edilmelidir.

2006 yılında Yunanistan'da daha kapsamlı bir sosyal güvenlik reformu gündeme gelmiştir. Reform çerçevesinde emeklilik yaşının yükseltilmesi ve erken emeklilik düzenlemelerinin sınırlandırılması, güç ve sağlığa zararlı işler listesinin azaltılması, katkı payı ödemelerinden kaçanlarla mücadele edilmesi, özel emeklilik fonlarının IKA'ya yönlendirilmesi, destekleyici sigorta fonlarının sektör veya fon tipi bazında yeniden gruplanması, sigorta fonları için merkezi bir bilgi işlem merkezi kurulması ve sigortalı kişilerin bilgilerinin elektronik olarak saklanması kararlaştırılmıştır (EIRO, 2006).

Özellikle toplu sözleşme üzerinde uzlaşma sağlanamayan bir dönemde gündeme gelen yasa, işçi sınıfı örgütleri tarafından sınıfın haklarına doğrudan bir saldırı olarak değerlendirilmiştir (EIRO, 2006). Bu süreçte sermaye örgütlerinin emeklilik yaşının yükseltilmesini emek piyasasının işleyişi açısından olumlu bir adım olduğunu belirtmesi, emek-sermaye çatışmasının sosyal güvenlik sistemi reformu özelinde vücut bulması sonucunu doğurmuştur. Sendikaların ve meslek örgütlerinin yürüttüğü örgütlü mücadeleye karşın tasarı yasalasmıştır. İşçi sınıfı örgütleri bir mücadele aygıtı olarak genel greve başvurmuş; sosyal güvenlik sistemine yönelik düzenlemelerin yanısıra çalışma ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini, işçilerin ücret/ücret dışı haklarının sınırlandırılmasını ve özelleştirmeler konusundaki politikaların gözden geçirilmesini talep etmiştir (EIRO, 2007a).

Emek piyasası reformu kapsamında sıklıkla ele alınan ancak örgütlü işçi sınıfının mücadele ve direniş gücü sonucu gerçekleştirilemeyen sosyal güvenlik reformu, 2007 yılında bir kez daha gündeme gelmiştir. Hazırlanan tasarı emeklilik yaşının artırılması, erken emekliliğin sınırlandırılması, sigorta fonlarının birleştirilmesi, güç ve sağlıksız işler listesinin yenilenmesi gibi düzenlemeleri içermiş; bunlara ek olarak reformu işçi sınıfı için de cazip kılmak amacıyla sigorta katkı payı ödemelerinin azaltılması, emeklilik ücretlerinin artırılması ve çalışma saatlerinin düşürülmesi gibi kısa vadeli tavizler verilmiştir (EIRO, 2007b). Tasarı özel sektörde ve kamu sektöründe örgütlü işçi sendikaları tarafından "yeni neoliberal saldırının, toplumsal kaynakları serbest bırakarak kâr elde etme hedefine" yönelik olduğu biçiminde değerlendirilmiş ve genel grev ilan edilmiştir (EIRO, 2007b).

Bu kapsamda Yunanistan tarihinin en büyük genel grevi gerçekleşmiş; GSEE ve ADEDY'nin örgütlü olduğu özel sektör ve kamu sektöründe büyük oranda sağlanan katılım, ulaşım işçileri, gazeteciler ve kamu işçileri arasında % 100 oranına ulaşmıştır. Sermaye sınıfı grevlerden büyük zarar görmesi üzerine işçilerin taleplerinin göz önünde bulundurulmasının ve bir orta noktada uzlaşılmasının gerekliliğini vurgulamış; sosyal güvenlik reformunun askıya alınmasını talep etmiştir. İşçi sınıfının tamamını ilgilendiren ve toplumun geleceğine yön veren

sosyal güvenlik reformuna karşı sürdürülen mücadele sonuç vermiş; reform girişimi ertelenmiştir.

Ancak genel olarak sermayenin çıkarını gözeten devlet, tikel sermayelerden daha militan bir tavır takınabilmektedir. “Devletin sınıf karakterinde olgunlaşma” şeklinde değerlendirilebilecek olan bu olgu, kısa süre içinde kendini göstermiştir (Boratav, 2005: 95). Mart 2008 tarihinde sosyal güvenlik reformuyla bağlantılı olarak özel sektörde ve devlete bağlı işletmelerde çalışanları kapsayan emeklilik reformu yeniden ele alınmıştır. İşçi sınıfı örgütleri referanduma gitmekten yana tercih belirtirken meslek örgütleri sosyal güvenlik reformunun geçmesi halinde haklarını ulusal ve uluslararası mahkemelerde arayacaklarını bir kez daha ilan etmişlerdir.

Ancak bu kez direniş yanıt bulmamış ve emeklilik yaşının artırılması, emekli ücretlerinin düşürülmesi, sosyal güvenlik fonlarının birleştirilmesi gibi hususları içeren yasa kabul edilmiştir. Yasa kapsamında, 35 yıllık sigortası olan işçilerin emeklilik yaşı 58'den 60'a, yeni sigortalanan işçilerin emeklilik yaşı 55'ten 60'a, güç ve sağlıksız işlerde çalışan işçilerin emeklilik yaşı ise 55'ten 57'ye yükseltilmiş; emekli ücretleri konusunda anaparada bir kesinti gerçekleştirilmemiş, ancak ek yardım miktarı emekli ücretinin % 20'si ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca halen 133 olan sosyal güvenlik fonları 5 esas fon (işçiler, serbest çalışanlar, çiftçiler, serbest çalışan uzmanlar [doktorlar, avukatlar, mühendisler] ve medya çalışanları), 6 ek fon ve 2 tasarruf fonuna dönüştürülmüştür (EIRO, 2008b).

Sosyal güvenlik reformu, günümüzde halen önemini ve etkisini koruyan küresel ekonomik kriz ve Yunanistan ekonomik kriziyle bağlantılı olarak yeniden gündeme gelmiş; Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Birliği ve Uluslararası Para Fonu tarafından kurulan ve Yunanistan basınının hitap ettiği biçimiyle *troyka* olarak adlandırılan yapılanmanın politika önerileriyle şekillenmiş ve kurumsallaşmıştır. Zira Mayıs 2010 tarihinde troykanın açıkladığı 110 milyar Avro değerindeki kurtarma paketinin önkoşul olarak sunduğu önlemler arasındaki en önemli ve öncelik teşkil eden emek piyasası reformu, sosyal güvenlik reformu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Troyka tarafından önerilen yahut önkoşul olarak sunulan reformlara karşı, 2010 yılının Mayıs-Haziran-Temmuz aylarında toplam 5 genel grev gerçekleştirilmiş; ancak reform paketinin ertelenmesi veya iptal edilmesi konusunda başarılı olunamamıştır. Bunun sonucu olarak sosyal güvenlik sistemi reform paketi Temmuz 2010 tarihinde kabul edilmiş; ancak örgütlü direnişin bir sonucu olarak taslakta yer alan içerikten çok daha sınırlı hükümler içeren bir yasanın uygulamaya konması sağlanmıştır. Yasa kapsamında birkaç sosyal güvenlik kurumunda birden çalışmış olanların emekliliklerinde en son çalıştıkları kurumun esas alınması; emekli olma yaş sınırının 1 Ocak 2011 tarihinden itibaren (tam emeklilik ücretine hak kazanılması için) 60 yaş veya (azaltılmış emeklilik ücretine hak kazanılması için) 58 yaş doluncaya kadar her yıl 9 ay artırılması, böylelikle yaş itibarıyla emekliliğe hak kazananların 10,500 (ve güç ve sağlığa zararlı işlerde çalışanların 7500) gün prim

ödemiş olmaları; 65 yaşını doldurarak emekli olanların en az 4500 gün prim ödemiş olmaları; kadınların emeklilik yaşı olan 60'ın, 1 Ocak 2011 tarihinden itibaren 65 yaş sınırına ulaşınca kadar her yıl bir yıl artırılması şeklinde değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Yasa aynı zamanda fazla mesaiyi yeniden düzenlemiş; buna göre Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın, her defasında Yüksek İş Konseyi'nden fikir almak koşuluyla, fazla mesai süresini ve ücretini belirleyebileceği kararlaştırılmıştır.

Yunanistan'da 2000'li yılların başından itibaren kısmi düzenlemelerle gerçekleştirilen sosyal güvenlik sistemi reformu deneyimi, hem yaşanan sınıf mücadelelerinin kapsamını hem de örgütlü işçi sınıfı direnişinin reform girişimleri üzerindeki etkilerini değerlendirmek açısından önem teşkil etmektedir. Yunanistan'da sosyal güvenlik sistemi reformu sürecinde yaşanan sınıf mücadeleleri, yasal düzenlemelerin kapsamıyla doğru orantılı olarak geçtiğimiz on yıla damga vurmuştur.

Sosyal güvenlik reformunun kurumsal-yasal olarak düzenlenmesi ve yürürlüğe konması, Yunanistan işçi sınıfının tüm kesimlerinin ciddi hak kayıpları yaşamasına neden olmuştur. Bu kapsamda bir dönem emek piyasasında aktif olarak yer alan emekliler, şu an emek piyasasında bulunan kamu sektörü ve özel sektör işçileri ve ileride emek piyasasına girecek olan çocuklar, öğrenciler, işsizler başta olmak üzere toplumun bugünü ve yarını ipotek altına alınmıştır. Sosyal güvenlik sistemi reformunun Yunanistan emek piyasasında gerçekleştirdiği dönüşüm, sosyal güvenlik alanındaki kamu harcamalarının yıllar içindeki değişimi incelendiğinde de net bir biçimde görülmektedir. 1980'li yılların sonlarına kadar artış gösteren sosyal güvenlik harcamalarında 1990 öncesinde keskin bir düşüş yaşanmış; 1990'lı yıllar boyunca fazla değişiklik gerçekleşmemiş; ancak 2005 yılında yine keskin bir düşüşle karşılaşmıştır (Avrupa Komisyonu, 2006–7). Buna göre 1975 ile 1990 yılları arasında kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı % 29'dan % 51'e çıkmış (Pagoulatos, 2003: 95); ancak 2008 yılı itibariyle % 18 seviyesine gerilemiştir (Avrupa Komisyonu, 2008).

Özellikle küresel ekonomik kriz ve bu krizin Avrupa ve Yunanistan piyasaları üzerindeki etkileri Yunanistan işçi sınıfı açısından önemli sonuçlar doğurmuş; Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Birliği ve Uluslararası Para Fonu tarafından Yunanistan'a sağlanan destekler sistematik reform girişimlerini de beraberinde getirmiştir. Ulusal ekonominin uluslararası örgütler tarafından gözetim altına alınması Yunanistan yönetiminin ve sermaye sınıfının işçi sınıfı karşısındaki pazarlık gücünü artırmış; reform paketleri batı kapitalizminin bir dayatması olarak meşrulaştırılabilmıştır.

2008 yılından bu yana artan düzeyde yaşanan sınıf mücadeleleri Mayıs 2012 seçimlerinde de yankı bulmuş; reformist çizgide siyaset yapan sol parti SYRIZA (Synaspismos'u da içine alan üçlü koalisyon) mecliste ikinci büyük parti olmuştur. Çoğunluğun sağlanamaması sonucunda güvenoyu alacak bir hükümet kurulamamış; seçimler Haziran 2012 tarihinde yinelenmiştir. Seçim sonuçları partilerin meclisteki

sıralaması açısından fazla farklılık göstermemiş; ancak bu kez ND ve PASOK aralarında anlaşma sağlayarak Demokrat Sol parti DIMAR'ın da desteğiyle hükümet kurmuştur. Kurulan hükümet, % 26 oy oranı ile meclisteki ikinci parti ve ana muhalefet partisi konumundaki SYRIZA'nın etki alanını daraltmak ve ekonomik krizden çıkış reçetesi olarak önerilen reformların uygulanmasını sağlamak için oluşturulmuş bir koalisyon niteliği taşımaktadır.

Sonuç

Kapitalizmin küresel kriz döngüsüne kapıldığı, finans piyasalarında kontrol ve üretim piyasalarında verimlilik kavramlarının her zamankinden sık dillendirildiği bu dönemde, Yunanistan, hem emek piyasasının reformuna yönelik girişimler hem de sınıf mücadelelerinin düzeyi açısından büyük dikkat çeken bir konuma sahiptir. Bu çalışma, 2000'li yıllar boyunca Yunanistan'da uygulanması hedeflenen sosyal güvenlik sistemi reformunun siyasi ve iktisadi arka planının analizinden yola çıkmış; Yunanistan'da yaşanan sınıf mücadelelerinin, tarihin sonunu ilan eden tezlere meydan okuma niteliği taşıdığını savunmuştur. Bu amaçla çalışma sınıf mücadelelerinin tarihini, emeğin başat örgütlenme biçimi olan sendikaların rolü, işçi sınıfının siyasi partisinin sınıfın örgütlenmesi sürecindeki etkileri, uluslararası kapitalist güçlerin yaşanan sınıf mücadelelerine müdahaleleri, askeri yönetim, sınıf-İçi ve sınıflar-arası ittifaklar çerçevesinde irdelemiş; Keynesçi iktisat politikasından parasalcı iktisat politikasına geçişin ve emek piyasası reformlarının ortaya çıktığı koşulları serimlemiştir.

Çalışmada Yunanistan'da yaşanan sınıf mücadelelerinden hareket edilerek, sendikal ve siyasal düzeyde örgütlü bir işçi sınıfının, siyasi, iktisadi ve toplumsal hayatın şekillenmesinde belirleyici olduğu savlanmıştır. Burjuva sendikacılık çizgisine uzak, reformist sendikacılık ile sınıf sendikacılığı ekseninde hareket eden Yunanistan işçi sınıfı örgütlenmeleri, KKE'nin de disipline edici etkisiyle sınıfın iktisadi ve siyasi çıkarlarına yoğunlaşmış; korporatist politikalara karşı mesafesini korumuştur. 2000'li yıllarda emek piyasası reformları arasında öncelikli konuma gelen sosyal güvenlik reformu da, başat olarak toplumun tüm kesimlerini kapsayan hükümler taşıması nedeniyle, işçi sınıfının topyekûn olarak mücadele vermesi ve grevi etkin bir direniş aygıtı olarak kullanması sonucunu doğurmuş; reformların ertelenmesinde veya sınırlandırılmasında etkili olunmuştur.

Yunanistan'da sosyal güvenlik reformunun, troykanın kurtarma paketinin önkoşulu olarak sunduğu önlemler arasında öncelik teşkil etmesi ve hızlı bir biçimde uygulamaya konması, hem kapsamlı sınıf direnişi nedeniyle ertelenen reformun emek piyasasının dönüşümü sürecindeki öneminin, hem de ekonomik krizin emek üzerindeki baskıların artırılması için bir fırsata dönüştürüldüğünün göstergesidir. Ekonomik krizle birlikte hızlandırılan reformlar, işçi sınıfının daha bilinçli ve örgütlü bir mücadeleye girişmesi sonucunu doğurmakta; dolayısıyla Yunanistan'da sürmekte olan sınıf mücadelesi, toplumsal dönüşümün habercisi

niteliği taşımaktadır. Bu kapsamda bir yanda troykanın, diğer yanda ise uzun süredir tam kapsamlı olarak uygulanamayan emek piyasası reformlarını gerçekleştirmeye gönüllü koalisyon hükümetinin yer aldığı Yunanistan'da emek-sermaye çatışmasının giderek derinleşmesi beklenmektedir. Örgütlü sınıf mücadelesi, işçi sınıfının iktisadi ve siyasi haklarının korunmasında ve gözetilmesinde giderek artan bir öneme sahip olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aidt, T. ve Tzannatos, Z. (2002) **Unions and Collective Bargaining: Economic Effects in a Global Environment**, Washington: Dünya Bankası.
- Akkaya, Y. (2008) *Çıkar Grupları ve Korporatist Temsil: TMMOB Örneği*. <http://www.politeknik.org.tr/site/index.php/polsecmenu/25-tmmob/23-ckar-gruplar-ve-korporatist-temsiltmmob-oernei-yueksel-akkaya.html> (10 Ocak 2012).
- Annunziato, F.R. (1988) "Gramsci's Theory of Trade Unionism", **Rethinking Marxism**, 1(2), Yaz, 142-164.
- Avrupa Komisyonu (2006-7) *Eurostat Yearbook 2006*, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-06-001/EN/KS-CD-06-001-EN.PDF (10 Ocak 2012).
- Avrupa Komisyonu (2008) *Eurostat Yearbook*, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-CD-07-001/EN/KS-CD-07-001-EN.PDF (10 Haziran 2012).
- Aydoğanoglu, E. (2007) **Sınıf Mücadelesinde Sendikalar**, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Bonefeld, W., Brown, A. ve Burnham, P. (1995) **A Major Crisis? The Politics of Economic Policy in Britain in the 1990s**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Boratav, K. (2005) **1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Close, D.H. (2002) **Greece since 1945: Politics, Economy and Society**, Edinburg ve Londra: Pearson Education.
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) (1991) *Employment Outlook*. <http://www.oecd.org/dataoecd/47/4/4348922.pdf> (10 Haziran 2012).
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) (1999-2008) *StatExtracts: Trade Union Density*. <http://stats.oecd.org/index.aspx> (10 Haziran 2012).
- European Industrial Relations Observatory (1997-2012) *Greece*. <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/> (10 Haziran 2012).
- European Industrial Relations Observatory (2001a) *Government Issues Controversial Social Security Proposals*, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2001/04/feature/gr0104106f.htm> (10 Haziran 2012).
- European Industrial Relations Observatory (2001b) *24-Hour General Strike Over Social Security Reform*, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2001/05/inbrief/gr0105108n.htm> (10 Haziran 2012).
- European Industrial Relations Observatory (2006) *Talks on Social Insurance Reform to Begin*, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2006/03/articles/gr0603049i.htm> (10 Haziran 2012).
- European Industrial Relations Observatory (2007a) *Employees Take Strike Action Against New Government Economic Policy*, <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2007/01/articles/gr0701039i.htm> (10 Haziran 2012).

- European Industrial Relations Observatory (2007b) *Controversial Changes in Store for Social Insurance System*,
<http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2007/10/articles/GR0710039I.htm> (10 Haziran 2012).
- European Industrial Relations Observatory (2008a) *Employers' Research Institute Calls for Social Security Reforms*,
<http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2008/01/articles/gr0801069i.htm> (10 Haziran 2012).
- European Industrial Relations Observatory (2008b) *Social Partners and Opposition Parties Oppose Government Reform of Pensions System*,
<http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2008/05/articles/gr0805029i.htm> (10 Haziran 2012).
- European Industrial Relations Observatory (2008c) *Greece: Industrial Relations Developments in Europe 2007*,
<http://www.eurofound.europa.eu/eiro/studies/tn0803029s/gr0803029q.htm> (10 Haziran 2012).
- European Industrial Relations Observatory (2009) *Greece: Industrial relations profile*,
http://www.eurofound.europa.eu/eiro/country/greece_1.htm (10 Haziran 2012).
- Ioannou, C.A. (1999) *Trade Unions in Greece: Development, Structures and Prospects*.
<http://library.fes.de/fulltext/bueros/athen/00740002.htm> (10 Haziran 2012).
- Ioannou, C.A. (2007) "Hellenic Trade Unions in the European Integration Process: Aloof, Stray or Active in Transnational Trade Union Representation?", **International Academic Conference "Towards Transnational Trade Union Representation?"**, Bochum.
- Işıklı, A. (2003) **Gerçek Örgütlenme: Sendikacılık**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Jessop, B. (1979) "Corporatism, Parliamentarism and Social Democracy", Schmitter, P.C. ve Lembruch, G. (der.) **Trends Toward Corporatist Intermediation** içinde, Beverly Hills: SAGE Publications, 185-212.
- Jessop, B. (2008) **Devlet Teorisi – Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak**, Ankara: Epos Yayınları.
- Jessop, B. (2009) **Kapitalist Devletin Geleceği**, Ankara: Epos Yayınları.
- Katsanevas, T. (1985) "Trade Unions in Greece", **Relations Industrielles**, 40(1), 99-114.
- Kazakos, P. (1992) "Socialist Attitudes Toward European Integration", Kariotis, T.C. (der.) **The Greek Socialist Experiment: Papandreou's Greece 1981-1989** içinde, New York: Athens Printing Company, 257-278.
- Kravaritou, Y. (1994) **European Employment and Industrial Relations Glossary: Greece**, Londra: Sweet and Maxwell.
- Lavdas, K.A. (1997) **The Europeanization of Greece: Interest Politics and the Crises of Integration**, Londra: Macmillan.
- Lenin, V.I. (1998) **Sendikalar Üzerine**, İstanbul: Sorun Yayınları.
- Losovsky, A.S. (1993a) **Sendikalar Üzerine I – Muharebe Olarak Grev**, İstanbul: İnter Yayınları.

- Losovsky, A.S. (1993b) **Sendikalar Üzerine II – Marx ve Sendikalar**, İstanbul: İnter Yayınları.
- Makal, A. (2002) “Türkiye’de Tek Parti Dönemi ve Korporatizm Tartışmaları”, **Toplum ve Bilim**, 93, 173-199.
- Marx, K. (2008) **Ücret Fiyat ve Kâr**, Ankara: Sol Yayınları.
- Müftüoğlu, Ö. (2008) *Sosyal Güvenlik Hakkı Sosyal Diyaloğa Kurban Edilmemeli*, Yeni Ortam, 21(1), <http://www.yeniortam.org.21yor1.html> (10 Nisan 2008; siteye erişim mahkeme kararıyla durdurulmuştur).
- Öngen, T. (1994) “Sınıf ve Siyaset: Sınıf Sendikacılığı”, **Toplum ve Hekim**, 9(61), 20-26.
- Öngen, T. (1996) **Prometheus’un Sönmeyen Ateşi: Günümüzde İşçi Sınıfı**, İstanbul: Alan Yayıncılık
- Öngen, T. (2002) “Marx ve Sınıf”, **Praksis**, 8 (Güz), 9-28.
- Pagoulatos, G. (2000) “Economic Adjustment and Financial Reform: Greece’s Europeanization and the Emergence of a Stabilization State”, **South European Society and Politics**, 5(2), 191-216.
- Pagoulatos, G. (2003) **Greece’s New Political Economy: State, Finance and Growth From Postwar to EMU**, New York: Palgrave Macmillan.
- Panitch, L. (1977) “The Development of Corporatism in Liberal Democracies”, **Comparative Political Studies**, 10(1), 61-90.
- Panitch, L. (1980) “Recent Theorisations of Corporatism: Reflections on a Growth Industry”, **British Journal of Sociology**, 31(2), 159-187.
- Petras, J. (1992) “The Contradictions of Greek Socialism”, Kariotis, T.C. (der.) **The Greek Socialist Experiment: Papandreou’s Greece 1981-1989** içinde, New York: Athens Printing Company, 97-126.
- Poulantzas, N. (1981) **Portekiz, İspanya ve Yunanistan’da Geçiş Süreci**, İstanbul: Belge Yayınları.
- Poulantzas, N. (2004) **Faşizm ve Diktatörlük**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schmitter, P.C. (1979) ”Still the Century of Corporatism?”, Schmitter, P.C. ve Lembruch, G. (der.) **Trends Toward Corporatist Intermediation** içinde, Beverly Hills: SAGE Publications, 7-52.
- Thomadakis, S.B. ve Seremetis, D.B. (1992) “Fiscal Management, Social Agenda, and Structural Deficits”, Kariotis, T.C. (der.) **The Greek Socialist Experiment: Papandreou’s Greece 1981-1989** içinde, New York: Athens Printing Company, s. 203-255.
- Tsakalotos, E. (1991) **Alternative Economic Strategies: The Case of Greece**, Avebury: Gower.
- Tsakalotos, E. (1998) “The Political Economy of Social Democratic Economic Policies: The PASOK Experiment in Greece”, **Oxford Review of Economic Policy**, 14(1), 114-138.
- Vernadakis, C. ve Mavris, G. (1991), **Diktatörlük Öncesi Yunanistan’da Partiler ve Toplumsal İttifaklar**, Atina: Exantas (Yunanca).

- Yannopoulos, G. (1972) "Workers and Peasants under the Military Dictatorship", Clogg, R. ve Yannopoulos, G. (der.) **Greece under Military Rule** içinde, Londra: Secker ve Warburg, 109-127.
- Yetiş, M. (1999) "Sendikalar, Sınıf Bilinci ve Hegemonya", **Eğitim Sen Eğitici ve Yönetici Eğitimi Seminer Notları** içinde, Ankara, 60-67.
- Yunanistan Komünist Partisi (KKE) (2005) *The Greek Economy After One Year of ND Government*, <http://inter.kke.gr/News/2005new/oneyearndgover/> (10 Haziran 2012).
- Yücesan Özdemir, G. (2008) "AB Sosyal Politikasının Kavramlarını Yeniden Düşünmek: Güvenceli Esneklik, Sosyal Diyalog ve Sosyal Dışlanma Üzerine Notlar", **Memleket Siyaset Yönetim**, 3(7), 61-85.
- Zambarloukou, S. (2004) "Collective Bargaining and Social Pacts in Greece: Social Actors' Responses to Change", **Economic Sociology: Problems and Prospects Conference**, Rethymno, Girit.
- Zambarloukou, S. (2006) "Collective Bargaining and Social Pacts: Greece in Comparative Perspective", **European Journal of Industrial Relations**, 12(2), 211-229.